

Lyginamoji literatūra postkritinių teorijų epochoje: grėsmė ar galimybė?

Comparative Literature in the Era of Post-Critical Theories: Threat or Opportunity?

Lietuvos lyginamosios literatūros asociacija (LLA) šiemet mini savo veiklos dvidešimtmetį ir ta proga pakvietė į apskritojo stalo diskusiją apmąstyti disciplinos būklės, raidos, vertimų svarbos ir ateities perspektyvų. Kaip keičiasi lyginamosios literatūros teorinis laukas postkritinių teorijų kontekste? Ką šiuolaikinės metodologinės permainos žada lyginamajai literatūrai – galimybes ar grėsmes? Ar teorinis nerimas – krizė ar gyvybingumo ženklas? Kokia lyginamosios literatūros situacija Lietuvoje ir kaip ji atsispindi globaliuose kontekstuose?

Diskusijoje dalyvavo asociacijos narės – jos įkūrėja ir ilgametė pirmininkė prof. Nijolė Kašelionienė, steigėjos: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja prof. Aušra Jurgutienė ir Vytauto Didžiojo universiteto docentė Žydronė Kolevinskienė. Taip pat Vilniaus universiteto docentė Jūratė Levina. Kalbėjo ir dr. Donata Mitaitė, dr. Laura Laurušaitė, dr. Gintarė Bernotienė, prof. dr. Eglė Kačkutė-Hagan, doc. dr. Audinga Peluritytė-Tikuišienė. Diskusiją užbaigė prof. dr. Viktorija Skrupskelytė, kuriai buvo suteiktas LLA garbės nario vardas. Ją moderavo dr. Karolina Bagdonė.

Karolina Bagdonė: 2003 m. Gayatri Chakravorty Spivak išleido garsųjį veikalą *Death of a Discipline*, kuriame paskelbė lyginamosios literatūros disciplinos

Received: 31/10/2025 **Accepted:** 16/11/2025

Copyright © 2025 Karolina Bagdonė, Aušra Jurgutienė, Nijolė Kašelionienė, Žydronė Kolevinskienė, Jūratė Levina, Viktorija Skrupskelytė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

mirtį. Priešingai negu pasaulyje, Lietuvoje ši metodologija kaip tik tuo metu išgyveno steigimosi ir augimo periodą – 2005 m. įkurta Lietuvos lyginamosios literatūros asociacija. Ar mums reikia vis dar kvestionuoti, kas yra lyginamoji literatūra ir kokie jos pagrindai? Kaip jūs apibrėžtumėte lyginamosios literatūros specifiką šiandien?

Nijolė Kašlionienė: Prieš 20 metų buvo įkurta Lietuvos lyginamosios literatūros asociacija, tačiau ir anksčiau kėlėme šį klausimą ir jis ilgai išliks svarbus – ar lyginamoji literatūra reikalinga, kas ji yra ir kaip į ją žiūrėti dabar ir ateityje?

Pamenu pirmąją, 1999 m. surengtą, tarptautinę mokslinę konferenciją, vykusią tuometiniame Vilniaus pedagoginiame universitete, kurią pavadino „Komparatyvistika šiandien: teorija ir praktika“. Buvo įdomu sužinoti, ar ir kiti užsidedę lyginamąją literatūrą. Susirinko gausus būrys dalyvių, jų klausėme to paties – ar lyginamoji literatūra mirė, ar išgyvena krizę? Taigi abejonių dėl pačios disciplinos buvo visada. Manau, kad lyginamosios literatūros disciplina verčia abejoti, ar tai, ką žinome, yra tiesa, ar to pakanka. Jeigu to nepakanka, tuomet reikėtų kažką daryti. Tuo metu į lyginamąją literatūrą siūlėme žvelgti daugiau nei į literatūrinius ryšius, suprasdami, kad egzistuoja literatūros ir įvairiausių meninių praktikų, mokslo sričių ir žmogiškųjų patyrimų sąryšis. Komparatyvistikos sampratos platumas atrodė beribis. Dėl to nuolat buvo permąstoma, ar ji yra mokslas, ar daugiau kūrybinė praktika.

Man atrodo, svarbu paminėti ir teorinius komparatyvistikos metmenis, kurie aprašyti dviejose mano knygose. 2006 m. išleista mokomoji knyga *Komparatyvistikos pagrindai* tuo metu buvo itin populiarai bei skaitoma. 2013 m. pasirodė jos tęsinys *Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika*, kurioje aprašiau LLLA kelią iki 2011 m. Man visada buvo įdomesnė teksto analizė nei teorijos, kurios nenurodo konkretaus objekto. Šis požiūris gyvuoja iki šiol, todėl tyrėjų bendruomenėje man svarbiausi tie, kurie sufleruoja, ką daryti su tekstu ir koku keliu eiti. Komparatyvistika – nepaprastai kūrybinga sritis, faktiškai tai ir yra kūryba. Kalbėdami apie metodologiją ir esmines strategijas, turime pasirinkti konkrečius būdus, kaip „atrakinti“ tekstus, kuriuos lyginame. Todėl metodikos ir teorijos gali būti pačios įvairiausios. Komparatyvistika yra atvira ir gebanti visus priimti. Nuo mūsų pačių priklauso, kurioje vietoje sustosime. Todėl, kai subūrėme asociaciją, pirmiausia rengėme seminarus, o tik paskui konferencijas, – kad galėtume išsiaiškinti daugelį dalykų.

Kas šiandien gresia lyginamajai literatūrai? 2013 m. Paryžiaus-Sorbonos universitete vykusiam Tarptautinės lyginamosios literatūros asociacijos kongrese „Le Comparatisme comme approche critique“ („Komparatyvizmas kaip kritinė tyrimų prieiga“) prieita prie išvados, kad lyginamajai literatūrai kyla grėsmė ypač tose šalyse, iš kur ji kilo, – Europoje ir apskritai Vakaruose. Konferencijoje dalyvavo 1 500 tyrėjų iš daugybės šalių, atrinkta 170 straipsnių, išleisti 6 mokslinių straipsnių tomai. Ar tai rodo komparatyvistikos mirtį? Apie kokią grėsmę kalbama? O bijoti, regis, yra ko. Pasaulyje, kuriame vis labiau įsigali globalizacija, nuotolinis bendravimas ir virtualūs ryšiai, realieji ryšiai nyksta, išsitrina kontekstas. Globali ekonomika lemia knygų rinkos komercializaciją, taigi ir jos siaurėjimą. Liberalizmą lydi sąvokų *savitas* ir *svetimas* kaita. Anksčiau pabrėždavome savitumo ir svetimumo santykį, o kas yra svetimas, priklausė nuo mano požiūrio į pasaulį ir tikslų. Vėliau pastebimas šių sąvokų persipynimas – tai, kas sava ir svetima, tampa santykiškai sava ir santykiškai svetima. Šis santykinumas verčia abejoti. Bet abejonės skatina diskusijas.

Aušra Jurgutienė: Aš pritarčiau tam, ką sakė Nijolė, – šie klausimai kyla ir naujai pasirinkusiems lyginamąją literatūrą, ir joje daugelį metų dirbantiems. Išskirčiau tris didesnes komparatyvistikos problemas ar krizes, kurios egzistuoja ir šiandien.

Pirmoji problema buvo ir tebėra susijusi su pačia pradžia – tai abejojimas, ar lyginamoji literatūra turi metodologinį pagrindą. Prisimenu Kęstutį Nastopką, kuris įdėmiai stebėjo, kaip kūrėsi mūsų asociacija. Tada jis mėgo kartoti skeptišką Algirdo Juliaus Greimo klausimą, „ar galima lyginti kriaušes su obuoliais?“, ar literatūros kritika apskritai yra mokslas, jeigu jai trūksta aiškios metodologijos. Veikiant struktūralizmo ir formalizmo idėjoms, literatūros komparatyvistika, kaip ir literatūros istoriniai tyrimai, buvo apkaltinta kaip neturinti sistemiškesnio metodologinio pagrįstumo.

Bet ši kritika davė gerų postūmių atsinaujinti disciplinai. Po Antrojo pasaulinio karo René Wellekas ir kiti komparatyvistiką labiau pasuko prie teksto tyrimų. Tas grįžimas prie teksto matomas jau ne tik europiniame darbų kontekste, bet ir Vytauto Kubiliaus, Nijolės Kašelionienės, Nastopkos ir kitų jaunesnių kolegų darbuose.

Antrąją problemą siečiau su postmodernizmo kontekstu. Po Šaltojo karo įvykę pokyčiai paveikė ir komparatyvistiką. JAV literatūrologai kritikavo prancūzišką eurocentristinę komparatyvistiką ir Welleko estetinę lyginamosios

literatūros koncepciją, labiau akcentuodami lyginamųjų tyrimų ir sustiprėjusios globalizacijos bei emigracijos sąsajas, labiau priartėdami prie postmodernistinių teorijų, ypač įtraukdami į kultūros studijas postkolonijinius tyrimus. Tai išsamiai aprašyta Mildos Danytės straipsnyje „Changing Directions in Comparative Literature: Historical and Critical Analysis“ („Kintančios lyginamosios literatūros kryptys: istorinė ir kritinė analizė“) žurnale *Darbai ir dienos* (1999). Diskusijos pradžioje Karolinos paminėta G. Ch. Spivak knyga kaip tik ir iškėlė naują komparatyvistikos problemą, ar išplitusios kultūros studijos „nesuvalgys“ literatūros komparatyvistikos, kiek jai svarbus kitų kalbų mokymasis ir kūrinio skaitymas originalo kalba. Stebina istorinis lyginamosios literatūros labilumas, keitimasis ir nemažėjantis jos populiarumas. Tai rodo, kad, turint intelektualinės galios ar paminėto kūrybiškumo, galima iš savo „mirties“ išsikapstyti.

Šių postkolonijinių, recepcinių, imagologinių, intertekstinių ir intermedialių pokyčių kontekste matome Violetos Kelertienės, Lauros Laurušaitės, Dalios Cizikaitės, Gintarės Bernotienės ir daugelio kitų darbus. Rašydama straipsnį apie Violetą Kelertienę domėjausi, kaip ji sieja komparatyvistiką ir postkolonializmą, kaip į jį įrašė Baltijos šalių literatūrą, nes sovietologų darbai menkai patekdavo į postkolonijinio diskurso problematiką. Dabar padėtis čia keičiasi. O Rusijai užpuolus Ukrainą, lyginamuosiuose tyrimuose vėl suaktyvėjo postkolonijinė metodologija. Šiuo metu rengiu „Brill“ leidyklai Baltijos šalių mokslininkų rinkinį *Baltic Literature and Russian Imperialism (Baltijos šalių literatūra ir Rusijos imperializmas, numatyta išleisti 2025 m.)*. Geopolitiškai regioniniai lyginamieji literatūros ir kultūros tyrimai tampa vis svarbesni. Jau yra nemąža Baltijos šalių mokslininkų bendrų tyrimų. Šiais metais Taline rengiama konferencija „‘Peripheral’ Decadences and Forms of Nationalism“ („Periferiniai“ dekadansai ir nacionalizmo formos“).

Trečioji lyginamojoje literatūroje ir pasaulio literatūros tyrimuose įsisenėjusi problema – tai literatūrinių įtakų problema, nulemta neproporcingo mažųjų literatūrų / kalbų santykio su didžiosiomis, kurios paprastai laikomos jų donorėmis ir kurioms skiriamas didžiausias dėmesys pasaulio literatūros kanone ir knygų leidybos rinkoje. Prasidėję Prancūzijoje kaip literatūrinių įtakų tyrimai, vėliau literatūros ryšių tyrimai įgydavo pavojingų politinių nuokrypių, kada didelės tautos literatūros įtakos kitoms literatūroms tapdavo jos imperinių siekių priemone: geriausias to pavyzdys – Sovietų Sąjungoje sukurtas didžiosios rusų literatūros kultas. Manau, tokių tyrimų Lietuvoje trūksta, nes svarbu suprasti,

iš kokios pozicijos į juos žvelgiame. Ar iš imperialistinės, teigiančios, kad be rusų įtakos lietuvių literatūra nebūtų nieko pasiekusi? Ar ieškodami tam naujų interpretacijos raktų, kaip tai daro lenkų literatūrologai? Tai perspektyvi tyrimų kryptis, ir joje matau pasirodžiusią naują knygą apie vertimus – Nijolės Maskuliūnienės ir Ingridos Tatolytės sudarytą *Vertimas ir cenzūra sovietinės ideologijos sąlygomis: Lietuva, 1940–1990* (2024).

Galiausiai paminėčiau dar vieną šiuolaikinei komparatyvistikai svarbią ir palankią – postkritinę – situaciją. Paradoksalu, bet šiandien niekas nebeklausia, ar galima lyginti „kriaušes su obuoliais“. Antverpeno universitete dėstomas kursas „Literatūra ir visa kita“ pritraukia daugybę studentų. Jį vedantis Geertas Lernout aiškina, kad tokią „be ribų“ lyginamąją literatūrą atradęs kaip geriausią būdą literatūros sudėtingumui paaiškinti, nes tik ją lyginant su visa kita, kas ji nėra, galima suprasti ir atskleisti jos sudėtingumą. Tai, aišku, rizikinga, bet taip pat, kaip buvo sakyta, kūrybiška.

N. K.: Žvelgdama į postkritinę teoriją, kurioje stebimas tekstas ir siekiama pamatyti tai, kas jame užslėpta, matau, kad ji gražiai siejasi su postkolonijine kritika. Kartu su studentais, pradėdami komparatyvistikos kursą, skaitydavome Vytauto Kubiliaus veikalą *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983) įžangą, kurią sudaro šešios dalys. Joje išmintingai aprašoma daugybė aspektų, tačiau neišvengta ir sovietiško apraiškų. Tuomet iškyla klausimas, kaip tai atskirti, kaip iš teksto tai išskirti ir kaip pavadinti?

Šią įžangą analizavau straipsnyje „Lyginamasis literatūros mokslas: cenzūruotas ir atviras tekstas“. Manychiau, kad tiems, kurie negyveno sovietmečiu, būtina mokytis, kaip atsiversti tekstą ir pamatyti, kur slypi tikrosios idėjos, autentiškos mintys, o kur – Marxo ar Engelso citatos. Būtent šis „didelio ir mažo“ santykis taip aiškiai išryškėja Kubiliaus tekste. Tai yra instrumentas, kurį galima taikyti ir transformuoti, pasitelkiant postkritinio lauko principus bei jo išmintingus atradimus. Esu už tai, kad nieko negalima atmesti.

Žydrone Kolevinskienė: Skirtingai nuo čia esančių, nesu „grynoji“ komparatyvistė, nors daug metų darbavusi asociacijoje, buvau pirmininkė, Kolegijos narė. Galvodama apie minėtą Kubiliaus veikalą, pabrėžčiau, kad lyginamosios literatūros metodologinius pamatus paklojome gerokai anksčiau, dar iki komparatyvistikos asociacijos įkūrimo ir iki lyginamosios literatūros kaip studijų objekto

universitetuose. Beje, Nijolės Kašlionienės paminėtas sovietiško apraiškas Kubiliaus įvadiniame straipsnyje ir visus tame veikale cituojamus marksistinius ir kitokius fragmentus skaitau kaip savotiškus perkūnsargius. Tai – cenzūros apėjimo forma, Kubilius tokius „perkūnsargius“ sudėjo sąmoningai, nes kalbėjo apie tai, kas tuo metu buvo visiškai nauja ir nebūtinai leistina.

Reaguodama į Karolinos klausimą, pažymėčiau, kad Lietuvoje tik atkūrus Nepriklausomybę atgimė tarsi iniciatyvinė grupė, nes lyginamosios literatūros užuomazgos buvo matomos dar tarpukariu. Todėl tą lyginamosios literatūros atgimimą, kuris su didžiuliu proveržiu vyko po 1990-ųjų, esu linkusi matyti kaip tęstinį, gerokai anksčiau prasidėjusį procesą.

Vienas iš įsimintinų įvykių buvo 1992 m., kai tuomečiame Vilniaus pedagoginiame universitete vyko Pasaulio lituanistų bendrijos suvažiavimas. Viena diskusijos sekcijų buvo skirta tarpdisciplininiam ryšiams. Pagrindiniai šios sekcijos dalyviai vėliau įsijungė ir į asociaciją, pvz., Violeta Kelertienė ar Viktorija Skrupskelytė. Nors pati pradžia dar nebuvo visiškai išgryninta ar aiškiai įvardyta kaip lyginamosios literatūros laukas, tačiau, mano manymu, būtent tai ir galima laikyti tikrąja šios srities pradžia Nepriklausomoje Lietuvoje. O 2005 m. įsteigta asociacija tapo mokslinės komunikacijos platforma, subūrusia tyrėjus iš Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Klaipėdos universiteto, Šiaulių universiteto ir Lietuvos edukologijos universiteto.

A. J.: Absoliučiai taip. Subyrėjus SSRS daugelis lyginamųjų darbų ir problemų atėjo su išeivija. Norėčiau dar priminti Akvilės Šimėnienės sudarytą ir iš ispanų kalbos išverstą Birutės Ciplijauskaitės tekstų rinkinį *Tarp lituanistikos ir ispanistikos. Moterys XIX–XX amžių Europos literatūrose* (2019). Daug kas buvo perimta ir iš vietinės tradicijos – Kubiliaus, Vytauto Galinio, Vytauto Vanago, Algio Kalėdos, Silvestro Gaižiūno, Jadvygos Bajarūnienės, Genovaitės Dručkutės ir kt. tyrimų. O tai, kad įsteigta asociacija išsilaikė iki mūsų dienų, nors būta jos likimui ir nemažos grėsmės, uždarius LEU, tenka dėkoti į ją atėjusiems jauniems kolegoms. Jos perkėlimu į LLTI ir tolesne veikla puikiai rūpinosi nauja jos vadovė Laura Laurušaitė, dabar jos darbą tęsia Karolina Bagdonė, su kolegija surengusi jubiliejaus paminėjimą. Joms dirbti padėjo į kolegiją išrinkti iniciatyvūs tyrėjai. Bet šalia asociacijos jubiliejinio džiaugsmo reikia nepamiršti nuolat tikrinti ir išlaikyti rašomų darbų aukštą kokybę, būtina saugoti turimą asociacijos prestižą.

Ž. K.: Pratešdama Aušros Jurgutienės mintį apie komparatyvistikos atgimimą, norėčiau paminėti ir pačios Aušros straipsnius bei pranešimus apie nacionalinės literatūros vietą, apie komparatyvistikos metodologiją. Būtent komparatyvistikos teorijos ir metodologijos apmąstymui ir buvo skirta turbūt pirmoji Lietuvoje konferencija 1999 m. Po jos, 2000 m., buvo publikuotas ir pranešimų rinkinys *Komparatyvistika šiandien: teorija ir praktika*. Minėtos konferencijos metu vyko karštos diskusijos apie postkolonializmą, svarstyta, ar galėtume iš postkolonijinės perspektyvos analizuoti ir sovietinę literatūrą. Tuo metu lyginamosios literatūros laukas ryškiausiai skleidėsi per literatūros ir kitų menų (muzikos, dailės ir kt.) lyginimą. Tą liudijo ir asociacijos pradėto leisti tęstinio mokslo darbų žurnalo *Acta litteraria comparativa* numeriai, ir anksčiau minėtame pranešimų rinkinyje publikuotas Kęstučio Nastopkos straipsnis „Lietuvių poezijos sąsajos su Jeronimo Boscho daile“.

2003 m. organizavome tarptautinę mokslinę konferenciją „Komparatyvistika ir kultūros savivoka“, kurioje dalyvavo Berlyno laisvojo universiteto profesorius Gertas Mattenklottas, kalbėjęs apie Ernsto Cassirerio kalbos ir formos teoriją kaip vieną pirmųjų XX a. medijų teorijų, išaukštinančią ne technologines užrašymo sistemas, gyvenimo filosofijų autentiškumo kultą, o medialumo žmogiškumą. Tai buvo visiškai nauja komparatyvistinė žiūra ir siekis matyti komparatyvistiką plačiau. Mums buvo svarbu iš kitų šalių (Prancūzijos, Vokietijos) mokslininkų perimti įdomiausias, aktualesias tendencijas, pritaikyti jas lietuviškajai tradicijai. Manau, kad šiandien tai dar svarbiau – tarpdisciplininuose tyrimuose mokslininkai mini nebe kultūrų, literatūrų įtakas, o kalbų ir literatūrų kontaktus. Bet apie juos (kontaktus) daug anksčiau kalbėjo būtent komparatyvistai.

Kai suvieniję Vilniaus pedagoginio universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Baltoskandijos akademijos jėgas 2005 m. įsteigėme Lietuvos lyginamosios literatūros asociaciją, daug buvo kalbama apie metodologijų mirtį, bet juk kaip tik tuo metu daugelyje šalių egzistavo lyginamosios literatūros institutai ir universitetų katedros, kur buvo plėtojama teorinė mintis, o svarbiausia – aktyviai veikė lyginamosios literatūros studijų programos.

A. J.: Mums taip pat buvo labai svarbūs Tartu universiteto profesoriaus Jūri Talveto (Jurijaus Lotmano mokinio) darbai ir bendradarbiavimas su juo. Jis padėjo rasti tarptautinių ryšių. Tuo metu mums reikėjo ne tik sukurti lyginamosios literatūros asociaciją, bet ir užmegzti ryšius su kitais. Įstojome į Europos

lyginamosios literatūros asociaciją (*European Society of Comparative Literature / Société Européenne de Littérature Comparée*, ESCL/SELC), tai leido dalyvauti tarptautinėse konferencijose, skaityti pranešimus ir kvietis į Lietuvą kitus tyrėjus, leisti bendrus straipsnių rinkinius.

Jūratė Levina: Asociacijoje dalyvavau ne nuo pirmos, bet nuo antrosios konferencijos. Atsimenu tą šventinę nuotaiką, kai asociacija dar tik steigėsi. Buvau neseniai baigusi magistratūros studijas, man tai buvo galimybė numatyti perspektyvą, kaip galiu savo interesus ir studijas bei tyrimus aktualizuoti ir įrėminti Lietuvoje. Studijuoti anglistiką tuomet reiškė studijuoti didesnę kultūrą. Man tai buvo proga pamatyti ir apgalvoti darbą, kuriame yra du bėgiai – aktualumas vietiniame kontekste ir darbas su medžiaga, kuri domino labiau negu lietuvių literatūra, kurios, kita vertus, taip gerai nežinojau.

Vėliau, patekusi į Jorko universitetą, dirbau su anglistika ir komparatyvistikos samprata, kuri labai skyrėsi nuo lietuviškos, nes buvo daug konkretesnė. Anglijoje komparatyvistikos vieta yra komparatyvistinės literatūros katedrose, steigtose šalia anglistikos katedrų studijuoti kitomis kalbomis parašytas literatūras numanant visoms literatūroms bendrą – filologinį poetikos – dėmenį. Aišku, paskui filologija tapo įtariosios hermeneutikos taikiniu, ir Spivak teiginį apie disciplinos mirtį taip ir reikėtų suprasti. Jūsų minėto Spivak teksto nežinau, bet numanau, kad jis tikriausiai yra jos postkolonijinės logocentrizmo kritikos programos, kuria ji siekė išjudinti ir paneigti kolonijinės Vakarų imperijų ekspansijos vertybinę sistemą, dalis.

Gyvendami šalyje, kuri nebuvo imperija, turime savaip suprasti, ką darome su lyginamąja literatūra, kam mums reikia lyginamųjų studijų ir kaip galime jas įveiksminti, kad jos mus įgalintų. Galbūt tai kolonizatorių problemos: jeigu jiems atrodo, kad reikia nužudyti logocentrizmą ir filologinę metodologiją, tai ir palikime tą darbą jiems. O mes turime galimybę, atsižvelgę į mūsų geografinę padėtį ir istoriją, pagalvoti ir išnaudoti lyginamųjų literatūros studijų lankstumą ir tarpdiscipliniškumą, lyginti skirtingas kultūras ar požiūrius, kad save įgalintume. Czesława Miłoszo knygoje *Gimtoji Europa* didelį įspūdį padarė tai, kad jis mus įrašo į Europos kultūros raidą pačioje jos ašyje, o ne kažkur parašėse kaip šalutinį reiškinį. Lyginamosios literatūros studijų uždavinys galėtų toks būti, nors jam įvykdyti ir reikia ypač aštrios teorinės savimonės, nes lyginamosios studijos neturi savaime suprantamo objekto ir metodo, o kiekvieną kartą turi

juos apsibrėžti. Bet tai nėra naujiena, kad humanitariniai mokslai turi būti metodologiškai refleksyvūs.

N. K.: Viena iš esminių komparatystikos tezių yra tai, kad bet kuriuo lyginimo atveju dėmesio centre turi būti, buvo ir visada lieka priimanti, o ne duodanti literatūra. Visai nesvarbu, ar „duodanti“ literatūra yra iš mažųjų, ar didžiųjų literatūrų. Yra tam tikrų principų, kurių negalima laužyti – komparatystikoje ne viskas yra kūryba. Egzistuoja dalykai, kurie yra ir išlieka ypač svarbūs.

K. B.: Ačiū, Jūrate, kad paminėjote Miłoszo *Gimtąją Europą*. Galvojant apie lyginamosios literatūros tyrimus, akivaizdu, jog ši disciplina visada buvo susijusi su europietišku. Asociacija 2010–2011 m. išleido penktąjį žurnalo *Acta litteraria comparativa* numerį *Europos kraštovaizdžio transformacijos: savo ir svetimo susitikimai*. Vis dėlto pastarųjų metų lyginamosios literatūros tyrimai rodo, kad tolstame nuo europietiškos tapatybės, itin ryškėja eurocentrizmo kritika, o dėmesys vis labiau krypsta į Azijos kultūras ir jų tyrimus. Kaip jums atrodo – ar Lietuvoje įmanomas toks judėjimas? Kaip vertinate šį nutolimą nuo Europos?

A. J.: Aš matau du atsakymus. Pripažinčiau, kad egzistuoja tendencijos eiti į pasaulio lyginamąją literatūrą. Buvau nustebusi, kai prieš keletą metų Tartu universiteto konferencijoje dominavo ne europietiški kalbų atstovai, o kolegos iš Amerikos ir Azijos šalių. Kita vertus, bet kokie apibendrinimai yra pavojingi, kadangi pasaulis yra labai margas, todėl mums patiems reikia geriau susiorientuoti, kokių perspektyvų jame atsiranda ir ko mes patys norime.

Pvz., 2017 m. Aukštutinio Elzaso universitete Nikol Dziub ir Frédérique Toudoire-Surlapierre organizavo tarptautinį kongresą „Comparison in Europe. Issues and Challenges of European Comparative Literature“ („Lyginamas Europoje. Europietiškos lyginamosios literatūros problemos ir iššūkiai“). Į jį su asmeniniais kvietimais buvo sukviesti komparatystai iš visų 28 Europos Sąjungos šalių. Programinė kongreso tezė buvo suaktualinti bendras lyginamosios literatūros studijas Europoje. Europa – lyginamosios literatūros lopšys, todėl svarbu aiškintis disciplinos išplitimo istorines priežastis, ieškant įvairių atsakymų, kas paskatino Europos mokslininkus susidomėti kitomis kultūromis ir kaip jie tai darė, kokios problemos iškyla dabar? Ne mažiau svarbu analizuoti ir šiuolaikinę

Europos komparatyvistiką, kiek ji suvokiama kaip dinamiški akademiniai tyrimai, o kiek kaip europietiškos kultūros *modus vivendi*?

Dar viena perspektyvi komparatyvistikos kryptis išryškėjo konferencijose, kurias rengia Tarptautinė lyginamosios literatūros asociacija (International Comparative Literature Association). 2022 m. jos surengto kongreso „Re-Imagining Literatures of the World: Global and Local, Mainstreams and Margins“ („Pasaulio literatūros įsivaizdavimas: globalumas ir lokalumas, vyraujančios kultūros ir pakraščiai“) centre atsidūrė globalumo ir lokalumo literatūrose aiškinimas, o viena pranešimų sekcija, skirta mažųjų literatūrų tyrimų problemoms, pasirodė itin aktuali. Todėl pratęsiant jos darbą 2026 m. organizuojama konferencija „Small Literatures in Europe: Definition, Concepts, Typology and Methods for Comparative Study“ („Mažosios literatūros Europoje: lyginamųjų studijų apibrėžtys, konceptai, tipologija ir metodai“), kuri vyks Liuksemburge. Regis, kol tautinės literatūros bus ir tarp jų vyks įvairiausi kontaktai, tol lyginamoji literatūra ir bus aktuali.

Ž. K.: Papildyčiau, kad žurnalo numeris, kurį minėjo Karolina, atsirado ne po eilinės asociacijos konferencijos, bet po 2009 m. kongreso, kurį organizavome kartu su Europos lyginamosios literatūros asociacija (ESCL/SELC). Klausantis kongreso pranešimų ir diskusijų, buvo labai įdomu stebėti, kaip Europos kraštovaizdžio ribas aiškino įvairių šalių mokslininkai. Juk tai, kaip Europos ribos atrodo prancūzų mokslininkui, nebūtinai sutaps su lenkų ar lietuvių mokslininkų manymu. Tad ribos ne tik mums, esantiems Europos dalimi, yra skirtingos. Skirtingų šalių istorinė patirtis rodo, kad skiriasi žvilgsnio perspektyvos, bet ir tai įdomu.

Šiandien aktualios ir lyginamosios diasporos studijos, kurias reikšmingai vykdo, pvz., airiai, škotai. Pasižvalgius po lietuvių literatūros lauką ir mūsų lyginamuosius diasporos tyrimus, jų yra (pvz., Lauryno Katkaus monografija *Tarp Arkadijos ir Inferno: tremtis Johanneso Bobrowskio ir Alfonso Nykos-Niliūno lyrikoje*, 2011), tačiau praverstų didesnis aktyvumas.

A. J.: Tarp mūsų salėje sėdi Donata Mitaitė, kuri ką tik grįžo iš Prahoje vykusios konferencijos „Literature in Exile Between ‘Authorship’ and ‘Translation’: The Central and Eastern European Experience“ („Literatūra tremtyje tarp „autorystės“ ir „vertimo“: Vidurio ir Rytų Europos patirtis“), kurioje buvo analizuojamos kosmopolitinės tendencijos migracijos literatūroje.

Donata Mitaitė: Prahoje vykusioje konferencijoje kalbėjau apie Tomo Venclovos poeziją ir vertimus. Jis visada išliko atviras pasauliui. Bet iš kolegų čekų sulaukiau komentaro (tiesą sakant, nesupratau, ar tai buvo rimta pastaba ar savotiška provokacija), kad mažų šalių poezija ir apskritai literatūra turėtų ne atsiverti, o kaip tik telktis šalies viduje. Atsakydama minėjau, kad tokių yra nemažai, bet kas nors juk turi ir atsiverti pasauliui, žiūrėti į jį atvirai ir be baimės. Būtina atvirumo – uždarumo pusiausvyra.

K. B.: Norėčiau pratęsti tą atvirumo ir uždarumo europietiškamui bei pasauliui temą bei paminėti jau šiek tiek aptartą lyginamosios literatūros aspektą – vertimus. Juk šios srities tyrėjai nuolat kelia klausimų, kiek kalbų turi mokėti komparatyvistas, ką ir kiek reikėtų versti ir pan. Kiek vertimo praktikos ir tyrimai keičia lyginamąją literatūrą?

N. K.: Komparatyvistika vertimą savaimė įtraukia į tyrinėjimo lauką. Kitaip negali būti, nes stebima, kaip pasirinktas autorius veikia, egzistuoja, yra priimamas tavo literatūroje. Vertimas yra svarbiausia literatūrinių ryšių forma. Tą visada galima deklaruoti. Lyginamosios literatūros tyrimuose vertėjas yra tarpininkas. Įsivaizduojame, kad yra du objektai ir jie yra gretinami, o paskui lyginami. Tačiau gretintojas turi sukurti naują erdvę, kuri vadinama *tertium comparationis*, tai trečiasis lygmuo komparatyvizmo srityje.

Iš pradžių komparatyvistai tarsi atsiribojo nuo vertimo kokybės tyrimų. Pažymėdami naujus ryšius tarp kalbų, jie akcentavo, kokias naujas problemas kelia, ką suteikia ar sustiprina vertimas. Tai du kultūros objektai ir dvi literatūros. Ką tai suteikia? Rašydama disertaciją „Viktoro Hugo kūryba Lietuvoje“ labai kruopščiai surinkau medžiagą nuo XIX a. pabaigos iki 1940 metų. Ji atskleidė, kad pirmieji Hugo tekstų vertimai iš tiesų buvo perkūrimai. Buvo prisitaikoma prie tuometinės lietuvių literatūros kalbos galimybių. Tad vieno autoriaus kūrinį tyrinėjimas man atskleidė mūsų vertimų istoriją. Tuo metu dar nebuvo daug tyrimų apie tarpukario vertimus, nors ir išskirčiau Elenos Kuosaitės-Jašinskienės darbus.

J. L.: Gal nuskambės fundamentalistiškai, bet komparatyvistas, kaip ir bet kuris tyrėjas, turi mokėti skaityti ta kalba, kuria rašyti tekstai, kuriuos jis lygina. Šiandien kalbame apie komparatyvistiką kaip apie filologinę discipliną, tačiau šiuo metu ji yra išsiplėtusi ir į kitas sritis. Tai nebėra vien tik kultūros reiškinių atspindys.

Tai – aukštas ir retai praktiškai įvykdomas reikalavimas, tačiau komparatyvistinės studijos veikia suartina skirtingus laukus, negu juos sulieja ar suveda į vieną. Centrizmo neišvengsime – būtų naivu manyti, kad, jei lygini, tai darai matydamas abu (ar visus) savo objektus visiškai lygiomis teisėmis. Visada egzistuoja projekcija iš to centro, iš kurio kalbi.

Vertimai yra šiek tiek kitas klausimas. Žinoma, kad komparatyvistas gali dirbti su vertimais ir pats vertimo procesas jau savaime įtraukia komparatyvistines operacijas, tačiau tai skirtingų sferų veiklos. Labai norėčiau paraginti mūsų kūrėjus – rašytojus ir poetus – daugiau versti iš užsienio kalbų, ir ne tik iš Europos, bet ir iš Azijos literatūrų. Tai svarbu ne tik tam, kad galėtume skaityti lietuviškai ir lietuviškame kontekste, bet ir todėl, kad mūsų poezija ir proza praturtėtų naujomis literatūrinėmis technikomis bei žiniomis, ką kitos literatūros daro kitaip.

Ž. K.: Kalbėdami apie vertimus, nepamiršime dar vienos institucijos, kuri susijusi su vertimais ir komparatyvistika. Tai pačioje Nepriklausomybės pradžioje Vytauto Didžiojo universitete įsteigtas Broniaus Vaškelių literatūrinės komparatyvistikos centras. Po 1990-ųjų jo kryptys buvo teminiai ir tipologiniai tyrimai, vertimo studijos ir kultūrų tarpininkavimas bei teoriniai metodologiniai klausimai. Apskritai VDU buvo viena pirmųjų institucijų Lietuvoje, aktyviai įtraukusi, pvz., egzilio literatūrą į akademinę programą ne kaip „paraštinį“ reiškinį, o kaip pasaulio literatūros dalį, analizuojamą būtent iš komparatyvistinės perspektyvos. Tokia pozicija buvo nauja Lietuvos literatūros tyrimų kontekste, ilgą laiką linkusiam skirti „centrinę“ vietą tautinei literatūrai. Komparatyvistinė perspektyva VDU nuo pat pradžių buvo integruota į lietuvių filologijos, anglų filologijos, pasaulio literatūros bei vertimo studijų programas. Todėl komparatyvistika čia vystėsi ne kaip atskira disciplina, o kaip tarpdalykinė ašis, jungianti literatūros, vertimo, istorijos ir kultūros studijas. Šiuo metu aktyvią komparatyvistinę veiklą vykdo kitas – Vilniaus universiteto Lyginamųjų literatūros studijų – centras.

Laura Laurušaitė: Esu labiau praktikė, užsiimu taikomąja komparatyvistika. Pati kuriu tyrimo modelius, jungdama, sintetindama skirtingas prieigas. Negaliu teigti, kad lyginamoji literatūra man buvo tik šalutinis produktas, ji dalyvavo mano postkolonijiniuose ir imagologiniuose tyrimuose kaip integralus kompo-

mentas, nes neįmanoma dirbti su dviem literatūromis jų nelyginant. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute buvau sumaniusi įkurti lyginamosios literatūros skyrių, tačiau susidūriau su nemažu kolegų, kurie savęs nelaiko „grynais“ komparatyvistais ir atsisakė įsitraukti į šią, jų manymu, avantiūrą, pasipriešinimu. Idėja neišdegė, nepaisant to, kad norėjau sustiprinti ir asociacijos prestižą, ir pačias lyginamosios literatūros studijas. Tąsyk iš kolegų išgirdau nuostatą, kad komparatyvistikai reikia labai aiškios metodologinės aparatūros ir specifinio teorinio pasirengimo. Tada supratau šioje srityje nedirbančių žmonių požiūrį, kad komparatyvistika yra uždara, griežtos metodikos sritis, nors aš kaip tik manau, kad ji plečia žiūrą, padeda išvengti literatūrų izoliacijos, skatina mąstyti dinamiškai, suteikia patrauklumo pristatant tekstus užsienio auditorijoms. Kalbant apie grėsmes lyginamai literatūrai, jos, man rodos, labiau paliečia klasikinę komparatyvistiką. O pati disciplina Lietuvoje gyva tiek, kiek mes ją pagrindžiame savo darbais, kiek aktualizuojame lietuviškame kontekste. Tai iš esmės mūsų, šioje salėje sėdinčių, atsakomybė, o kartu ir darbo vaisiai bei rezultatai.

J. L.: Manau, kad tai disciplininio tapatinimosi klausimas, nes kiekvienam tyrimui reikia pasigaminti metodą ir modelį, ne tik lyginamajam. Aš, pvz., nestojau į komparatyvistikos asociaciją ir neprisijungiau prie komparatyvistikos lyginamųjų studijų centro Vilniaus universitete todėl, kad į klausimą, su kokia disciplina tapatinuosi kaip tyrėja, negalėjau atsakyti, kad esu komparatyvistė, o ne veikiau modernistė ar teoretikė, ar fenomenologė. Jeigu plėtoji sritį ar metodą, kuris turi tavo bendruomenei aiškesnius rėmus ir apibrėžtis, jam ir angažuojiesi, nors ir lygini literatūras, dirbi komparatyvistinį darbą, nes komparatyvistinė metodika juk pritaikoma įvairiausiuose, galbūt visuose tyrimuose. Tai, ko gero, kaina už komparatyvistikos lankstumą ir gyvybingumą.

Ž. K.: Įdomu, kad, apskukę ratą, sugrįžome prie tų pačių klausimų, kuriuos kėlėme dar 1999 m., kai Lituaniistikos fakultete kūrėme Lyginamosios literatūros katedrą, kai pradėjome vykdyti lyginamųjų studijų magistrantūros programą. Tuo metu vis dėlto turėjome nuolat aiškintis, ką ketiname lyginti, su kuo ir pan. Todėl daugeliu atveju aiškesnis, mažiau klausimų ir diskusijų kėlęs buvo tarpautinis komparatyvistikos terminas.

K. B.: Kaip jūs įsivaizduotumėte komparatyvistikos ateitį?

J. L.: Galbūt susiaurinkime klausimą: kokią matome komparatyvistikos ateitį Lietuvoje? Manau, kad čia atsiveria galimybės. Yra projektinis ar kitoks Europos komisijos finansavimas. Šiuo metu eurocentrizmas atgimsta, nes norima apmąstyti ir iš naujo suprasti, ką reiškia būti europiečiu, kas po tuo slypi, kas vienija Europą, ir Europos Sąjungos fondai tam skiria lėšų. Eurocentrizmo neišvengsi, bet vis dėlto esame šiek tiek išcentruoti. Mums lieka uždavinys įsirašyti į europinę kultūrą, krestelėjus bendrą konsensuą, kur prancūzai žino, kad jie yra centras, britai irgi, nors politiškai jie savęs Europa ir nelaiko. Mums ir asociacijai yra galimybė sustiprinti institucinį balsą ir svorį reikšmingais, reikalingais, įdomiais ir tikslingai remiamais darbais.

A. J.: Taip, pritariu, kad lyginamieji tyrimai patrauklūs tuo, kad jie gali būti lengviau įtraukti į tarptautinius projektus, tačiau parašyti jiems paraiškas nėra lengvas darbas. Prisimenu, prieš kokius penkerius metus Dublino universiteto profesorė, Airijos lyginamosios literatūros asociacijos įkūrėja ir ESCL / SELC prezidentė dr. Brigitte Le Juez buvo parengusi labai įdomų tarptautinį tyrimų projektą ES paskelbtai programai, bet finansavimo negauta.

Gintarė Bernotienė: Norėčiau sureaguoti į tai, ką minėjo Aušra apie Elzaso universiteto Miulūze iniciatyvą. 2024 m. bendradarbiaudami su Berklio, Paryžiaus 8-uoju ir Jenos universitetais Elzaso mokslininkai surengė plataus temų spektro konferenciją „Tikros spalvos ir kultūros“ („Real Colours and Cultures / Vraies Couleurs et Cultures“), kurioje dalyvavo daugybė tyrėjų iš Europos, Afrikos, Azijos, Amerikos. Buvo gražu patirti, kaip literatūros mokslininkai iš Kinijos džiūgavo fotografuodamiesi prie Novalio biusto Goetheanume, ką tai jiems reiškė. Globalėjimas yra didžiulis, tekstai ir metodologijos pasaulyje cirkuliuoja jau bemaž vienalaikiškai. Todėl buvo džiugu patirti, kad toje didelėje įvairovėje, toje pasaulio kultūrų mozaikoje dalyvauji kaip suprantantis jos ryšius subjektas ir gali jungtis į bendrą diskusiją.

Audinga Peluritytė–Tikuišienė: Grįžtant prie prancūzų lyginamosios literatūros, 7-ame dešimtmetyje prancūzai telkė Europos komparatyvistus, organizuodavo konferencijas. Iškilus prancūzų komparatyvistas Paulis Van Tieghemas priėjo prie išvados, kad komparatyvistika yra dviejų rūšių – praktinė ir teorinė. Praktinė komparatyvistika gali būti visokia, aprėpianti visus komponentus: ir kultūrinius, ir humanitarinius, bet teorinė ji tampa tik tada, kai kelia teorinius už-

davinius. Klausimas mums, ar savo praktiniuose tyrimuose, vertimuose keliame sau ir teorinius uždavinius, kurie būtų globalūs. Galbūt netgi vienam žmogui ar grupei tai būtų labai svarbus dalykas. Pati esu Jūri Talveto auginta ir suprantu, kaip smagu, kai į vieną konferenciją atvažiavę slovėnai ir latviai pasakoja, kaip jie tyrinėja romantizmą, ginčijasi dėl romantizmo pradžios savo kultūros regionuose, kalba apie skirtingas pradžas. Mes esame geroje zonoje, esame Rytų Europa ir patys savęs dar gerai nesam ištyrę.

Eglė Kačkutė-Hagan: Pratešdama ankstesnę mintį klausiu, kas yra mokslas? Tai dalyvavimas diskursuose. Žiūrint iš nacionalinės perspektyvos, lietuvių literatūra Lietuvoje buvo centras net ir sovietiniais laikais. Tačiau kalbant apie komparatyvistiką, nori ar nenori, Lietuva buvo rusiško paveldo ir mokslinio diskurso dalis. Pastaruosius 30 metų bandėme įsirašyti į kitą diskursinį lauką. Nuolat kalbamės su kažkuo kitu ir taikome jų teorines prieigas. Iš tos perspektyvos žiūrint mūsų diskursinė bendruomenė yra kita, o dabar Europoje bandoma išcentruoti du poliūs – prancūziškąjį ir britiškąjį komparatyvizmą. Dėl to Europos Sąjunga ir kviečia vykdyti projektus, kurti savo metodus ir idėjas.

K. B.: Ačiū už pokalbį.

Diskusiją užbaigė internetu prisijungusi prof. dr. Viktorija Skrupskelytė. Jai asociacijos 20-mečio minėjimo metu suteiktas LLLA garbės nario vardas.

Viktorija Skrupskelytė: Ar šis posūkis į tai, kas yra „kita“, reiškia lyginamosios literatūros krizę? Manau, kad ne. Veikiau tai, kad baigėsi vienas laikotarpis, atėjo kitas ir kitokia literatūrinė orientacija, iš esmės labai palanki lyginamosios literatūros rūpesčiams bei metodams lyginti. Kita vertus, vienur kitur gali pasitaikyti neigiamų reiškinių. Pvz., peržiūrėjau šių ir 2024 m. JAV MLA (*Modern Language Association*) metinių konferencijų programas. Nustebau, kad ne viena sesija ir ne vienas pranešimas, skirtas lyginamajai literatūrai, atrodė silpnokas, neįdomus arba neatitiko lyginamosios literatūros modelio. Įdomiausios temos buvo tarsi nuklydusios į kitas sesijas. Ar tai krizės simptomai? Tikiu, kad ne. Kita vertus, akivaizdu, kad šiandien stipriai, sakyčiau, per stipriai reaguojama į moralinį ir pedagoginį imperatyvą: tik nepamiršk „kito“, auklėk visuomenę, kad jai visų pirma rūpėtų the *other*, *l'autre*, tas kitoks žmogus.

Kartais sakoma, kad lyginamąją literatūrą prancūzai supranta kitaip nei amerikiečiai: prancūzai mėgsta, kas sava, o amerikiečiai atviresni visam pasauliui. Ar tikrai taip? Internetu radau vyresniųjų Sorbonne Nouvelle universiteto studentų redaguojamą žurnalą *Trans – revue de littérature générale et comparée*, kuris, kaip ir mes, švenčia 20 metų jubiliejų ir ta proga skelbia, kokių straipsnių jie norėtų sulaukti, gražiai subalansuodami, kas komparatyvistikoje sena ir kas nauja, nepamiršdami nei formų bei temų analizės, nei lyginamosios literatūros politinio bei etinio potencialo.

Lyginamosios literatūros krizės aš nematau. Matau naują posūkį, tik norėčiau, kad nebūtų užmiršti formos ir literatūros prasmės dalykai, kad būtų aptarta, pamatuota literatūrinių tekstų vertė, priemonės ir gelmė.

Visą jos kalbą galite skaityti
Lietuvos lyginamosios literatūros asociacijos tinklapyje čia:
<https://www.lila.lt/post/sveikiname-prof-viktorij%C4%85-skrupskelyt%C4%99-tapus-lila-garb%C4%97s-nare>.

Finansavimą Lietuvos lyginamosios literatūros asociacijos
veikloms įgyvendinti skyrė Lietuvos mokslo taryba,
sutarties Nr. S-ACO-25-12.

Diskusiją parengė

KAROLINA BAGDONĖ
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
<https://ror.org/05ogfgn67>
karolina.bagdone@liti.lt
<https://orcid.org/0000-0002-3519-9158>

BARBORA GUDAVIČIŪTĖ
Nepriklausoma tyrėja
barbora.gud@gmail.com